

הרב צבי שלוח

לימוד סדר קודשים במהלך הדורות

כי אם אל המקום אשר יבחר ה' א-להיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם
לשכנו תדרשו ובאת שמה (דברים י"ב, ה).

יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? תלמוד לומר: "לשכנו תדרשו ובאת שמה" -
דרוש ומצוא, ואחר כך יאמר לך נביא (ספרי שם).

הקדמה

א. העיסוק בסדר קודשים מימות התנאים ועד זמננו

ב. חשיבות לימוד סדר קודשים

ג. איכות הלימוד

הקדמה

כשעמד המקדש על מכונו, ונראו כוהנים בעבודתם, לויים בדוכנם וישראל במעמדם,
הלכות הקרבנות והמקדש היו ידועות לכוהנים ולכל באי בית ה' ככל שאר ההלכות.
סביר להניח, שבאותה תקופה נלמדו חלקים אלו של התורה באותה המידה שנלמדו
כל חלקי התורה האחרים.

אך מאז חורבן בית מקדשנו והפסקת העבודה הפכו הלכות אלו ל'הלכתא'
למשיחא'; ובתור שכאלה, ניתן היה לחשוש שישתכחו חלילה. במאמר זה, ברצוננו
לבחון באיזו מידה עסקו בנושאים אלו לאורך הדורות, וכיצד התייחסו גדולי ישראל
לנושא זה.

דרישת המקדש של דוד

דוד המלך היה ראשון דורשי המקדש. בזמנו, עבודת הקרבנות התקיימה כסדרה - קרבנות יחיד בבמות וקרבנות ציבור בבמה הגדולה שבגבעון;¹ אך דוד לא הסתפק בכך - "ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון הא-להים ישב בתוך היריעה" (שמו"ב ז', ב).

דרישת המקדש של דוד באה לידי ביטוי גם בספר תהילים:

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר ה' לְדָוִד אֵת כָּל עֲנוֹתָיו. אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְה' נָדַר לְאַבִּיר יַעֲקֹב. אִם אָבֹא
בְּאֶהָל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עֵרֶשׁ יְצוּעֵי. אִם אֶתֵּן שָׁנָת לְעֵינַי לְעַפְפֵי תְנוּמָה. עַד אֶמְצָא
מְקוֹם לְה' מִשְׁכָּנֹת לְאַבִּיר יַעֲקֹב.
(קל"ב, א-ה).

שאיפה זו לא נולדה בלבד של דוד רק בשעה שישב בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו.² עוד בשעה שנמלט על נפשו מחרב שאול, הוא הקים את בית המדרש הראשון לעיסוק בענייני המקדש. מקום המקדש המדויק, עדיין לא היה ידוע, ודרושה הייתה היערכות רבה לבניין הבית ולהכנת סדרי העבודה בו.

וְדָוִד בָּרַח וַיִּמְלֹט וַיָּבֵא אֶל שְׁמוּאֵל הַרְמָתָה וַיִּגְדַּל לֹא אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ שְׁאוּל וַיִּלְךָ הוּא
וַשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ <בְּנֵיית> בְּנֵיית. וַיִּגְדַּל לְשְׁאוּל לְאָמַר הֲנֵה דָוִד <בְּנֵיית> בְּנֵיית בְּרָמָה (שמו"א י"ט, יח-יט).
חז"ל דרשו: "מה ענין ניות אצל רמה? אלא שהיו יושבים ברמה ועוסקים בנויו של
עולם",³ ופירש רד"ק על אתר: "כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה".

מסקנות הלימוד של דוד ושמואל בניות שימשו בסיס לבניין בית המקדש. בדה"א (ט', כב) מתוארים משמרות הלויים - "המה יסד דויד ושמואל הראה באמונתם", ופירש הרלב"ג שתכנית זו הוכנה כאשר דוד ברח אל שמואל; וגם תכניות הבניה שנמסרו לשלמה הוכנו אז: "ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו

1 ספר שמואל נפתח ומסתיים בשאלת היחס לבית המקדש: "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבוח לה' צ-באות בשלה" (שמו"א א', ג). המלבי"ם פירש שמעירו של אלקנה עלה רק "האיש ההוא"; אך חז"ל דרשו (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה); קהלת רבה פרשה ה (א) שאלקנה עלה בכל שנה בדרך אחרת כדי לזרז את האנשים לעלות לרגל לשילה. הספר מסתיים במפקד שעשה דוד, שגרם לנפילת 70,000 איש; ובקניית גורן ארונה היבוס, שבית המקדש עתיד להיבנות בו. המדרש אף אומר (שוחר טוב יז ב): "כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא בגלל שלא תבעו בניין בית המקדש". למעלה מ-400 שנה עברו מכניסת עם ישראל לארץ, ארון הא-להים עדיין בתוך היריעה, ועם ישראל לא התעורר. היחיד שהתעורר לכך היה דוד.

2 שמו"ב ז', א.

3 זבחים נד ע"ב.

וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים ובית הכפרת" (דהי"א כ"ח, יא), "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית" (שם, יט) - שמואל ברוח קודשו לימד את דוד.⁴

בניין בית שני

אחרי חורבן הבית הראשון, יצא העם לגלות. אך גם משניתנה הרשות לחזור לארץ בימי עזרא, זעק חגי (א', ג): "העת לכם אתם ספונים בביתכם והבית הזה חרב". הנביאים באותה תקופה הוכיחו את יושבי הגולה על חוסר הרצון לבוא לארץ, וגם את אלה שכבר עלו - על התעצלותם מלבנות את בית המקדש.

יש להניח שבזמן הקצר שעבר מאז חורבן הבית הראשון, הלכות העבודה לא נשכחו. השאלות המעשיות שנוצרו, נפתרו על ידי הנביאים שעלו איתם: הגמרא בזבחים (סב ע"א) מספרת שנביאים הורו לבוני הבית על קדושת המקום, על מקומו המדויק של המזבח ועל גודלו.⁵

בעקבות החורבן

בעקבות חורבן הבית השני, רבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל אחריו, בנו מחדש את החיים היהודיים ללא מקדש. הם חידשו את הסנהדרין ביבנה, ותיקנו תקנות רבות כדי להתאים את ההלכה לעולם ללא מקדש.⁶

אך האם במקביל התכוננו וציפו לבניין הבית?

מסתבר, שסמוך לחורבן הייתה ציפייה שבית המקדש ייבנה במהרה, כמו שאחרי חורבן בית ראשון נבנה הבית השני כחלוף 70 שנה. המדרש⁷ מספר על ניסיון לבנות את הבית סמוך לחורבנו בימי רבי יהושע בן חנניה.⁸

4 ראה רש"י לאורך הפרק הנ"ל, ובעיקר בפסוק יב.

5 וראה גם בחגי ב', יא-יז, שהנביא בוחן את הכוהנים בהלכות טומאה וטהרה.

6 ראה לדוגמה במשניות בתחילת פ"ד בראש השנה.

7 בראשית רבה [מהדורת וילנא] סד י'.

8 ההיסטוריונים משערים שהניסיון לבנות את המקדש היה בימי הקיסר אדריינוס שעלה לשלטון בשנת 117 למנינם (כ-50 שנה אחרי החורבן); ושחזרתו מהבטחתו לסייע בכך, גרמה לתסיסה שהגיעה לשיאה במרד בר כוכבא (ראה ש' ספראי, 'תקופת המשנה והתלמוד', בתוך: ח"ה בן ששון (עורך), תולדות עם ישראל בימי קדם, הוצאת דביר, עמ' 319).

מרד בר כוכבא נבע מציפייה גדולה לשיקום ירושלים ובניין המקדש. רבי עקיבא כשהיה רואה את בר כוכבא, היה אומר: זה מלך המשיח!⁹ במטבעות מתקופת המרד הוטבעו תאריכים כגון: "שנה אחת לגאולת ישראל" או "לחרות ירושלים".

החת"ם סופר כתב¹⁰ שבתקופה הסמוכה לחורבן הציפייה לבניין המקדש הייתה גדולה וברבות הימים כמו נתיאשו מהתקווה שבית המקדש יבנה בזמן קרוב.

ידיעת ההלכה

בתקופה הסמוכה לחורבן, עדיין זכרו את הלכות בית המקדש. אך במהלך הדורות, נשכחו חלק מהלכות אלו.¹¹

בשורות הבאות, נסקור את החלק ההלכתי של התורה שבעל פה מימי התנאים ועד ימינו. ננסה לבדוק, באיזו מידה עסקו בהלכות שאינן נוהגות הלכה למעשה בזמן הזה בכלל, ובקודשים בפרט.

יש להדגיש, שמסתבר שרוב גדולי ישראל בכל הדורות היו בקיאים בכל חלקי התורה; אך הדבר לא בא לידי ביטוי בספרים שכתבו, כיוון שספריהם עסקו בנושאים שנלמדו בישיבות ובשאלות שהעסיקו את הציבור הרחב.

א. העיסוק בסדר קודשים מזמן התנאים ועד ימינו

תקופת התנאים והאמוראים

התנאים עסקו במידה שווה בכל התורה כולה. שישה סדרי משנה כוללים את כל החלק ההלכתי של התורה כולל קודשים וטהרות.

9 ירושלמי תענית פ"ד, סח ע"ד.

10 שו"ת חת"ם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן שיח ד"ה ונחזי מה. החת"ם סופר נעזר בסברה זו כדי להסביר מדוע אין מקיימים מצוות מעשר בהמה בזמן הזה על ידי הפרשת המעשר והטלת מום בו. הוא כותב, שהטלת מום בבהמה שעומדת להקרבה היא איסור דאורייתא, ובזמן תקנת חז"ל שלא להפריש מעשר בהמה בזמן הזה ציפו לבניין בית המקדש במהרה, ולכן איסור הטלת מום בבהמת קרבן היה דאורייתא אמנם היום שכמו נתיאשו מהתקווה שהבית יבנה בקרוב, האיסור להטיל מום הוא רק מדרבנן, אך התקנה אינה ניתנת לשינוי.

11 רבי אליעזר בן יעקב, תנא שחי בזמן הבית, מעיד על עצמו ששכח מה היה תפקיד של אחת מלשכות עזרת נשים (מידות פ"ב מ"ה).

אך הזמן שעבר מאז החורבן וצרות הגלות נתנו את אותותיהם, והברכה שהותירו בידינו האמוראים היא חסרה. היו אמוראים שלא עסקו בכל הש"ס, כדאיתא בגמרא בברכות:

אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? אי משום תנויי - בשני דרב יהודה כולי תנויי בנויקין הוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי! (כ ע"א).

התלמוד הבבלי נכתב על סדרי מועד, נשים, נזיקין וקודשים; לא על זרעים (פרט למסכת ברכות) ולא על טהרות (פרט למסכת נידה). אך ההתייחסות לסדר קודשים הייתה כמו לחלקים הנוהגים כהלכה למעשה, כיוון שמי שלומד הלכות הקרבנות נחשב לו הלימוד כאילו הקריב קרבן. גם אמוראים המעידים על עצמם שהם מצויים יותר בחלקים המעשיים של התורה שבעל פה, למדו את סדר קודשים.

אשכחיה רבה בר אבוה לאליהו, דקאי בבית הקברות של עובדי כוכבים... א"ל (רבה לאליהו): ולאן כהן הוא מר? מאי טעמא קאי מר בבית הקברות? א"ל: לא מתני מר טהרות? דתניא, רשב"י אומר: קבריהן של עובדי כוכבים אין מטמאים שנאמר: "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם"¹² - אתם קרויים אדם ואין עובדי כוכבים קרויין אדם. א"ל: בארבעה לא מצינא, בשיתא מצינא? (בבא מציעא קיד ע"א).

ופירש רש"י שם:

בארבעה לא מצינא - בגירסה דארבעה סדרים כגון מועד, ישועות (=נזיקין), נשים שהן נוהגות בזמן הזה כזמן הבית. וקודשים נמי כדכתיב: "ובכל מקום מקטר מגש לשמי"¹³ ואמרינן (מנחות קי ע"א): אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום, מעלה עליהם הכתוב כאילו מקריבים אותם בבית המקדש. **בשיתא מצינא** - זרעים אינו נוהג בחוצה לארץ, וכן טהרות.

מכאן מסיק **החפץ חיים**,¹⁴ שהסיבה שיש בבלי סדר על קודשים ואין בבלי על סדרי זרעים וטהרות היא שלימוד סדר קודשים נחשב בזמנם כאילו מקריבים קרבנות.

התלמוד הירושלמי שבידינו כולל גם את סדר זרעים, החסר בתלמוד הבבלי, אך אינו כולל את סדרי קודשים וטהרות (פרט לנידה).

12 יחזקאל ל"ד, לא.

13 מלאכי א', יא.

14 במאמר ציפית לישועה ד"ה והנה ידעתי.

האם היה תלמוד ירושלמי על כל הש"ס? בשאלה זו נאמרו דעות שונות:

בעל פני משה טוען שלא:

ודע, שיש טעות סופר בדפוסים, שכתוב בהשגה¹⁵ "והכי איתא בירושלמי במנחות" ... וטעות סופר הוא, שאין ירושלמי על מסכת מנחות, ומעולם לא היה; וכל מקום שתמצא כתוב "חמשה סדרים ירושלמי", כמו בהקדמת הרמב"ם על המשנה¹⁶ או בשאר מקומות - אין הכוונה אלא על אותם ארבעה סדרים השלמים שלפנינו, ועל מקצת מנדה שהוא מסדר טהרות; וכמו שאנחנו רגילים לומר דגמרא הבבליית היא על ששה סדרים ואין לפנינו אלא ארבעה סדרים שלמים ומסכת אחת מסדר זרעים ומסכת אחת מסדר טהרות. וכך היא הכוונה לחמשה סדרים הנזכרים מהירושלמי, ולא תמצא איזה רמז באיזה מהקדמונים שהיה לפנייהם גמרא ירושלמית יותר ממה שהוא לפנינו ('מראה הפנים', בכורים פ"א ה ע"ב ד"ה אמר ר' חיינא).

בעל קרבן העדה¹⁷ חולק עליו, וטוען שנכתב תלמוד ירושלמי על כל הש"ס:

אבל הירושלמי היה בשלמות גמור, כאשר כתב הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות: "ונמצאו מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים ועל סדר טהרות על נדה לבד".¹⁸

מכל מקום, העובדה שדווקא סדרים אלו אבדו מלמדת על כך שעסקו בהם פחות.

מסברא, ניתן היה לשער שבמהלך דורות האמוראים חלה ירידה בעיסוק בהלכות קודשים ככל שנקפו השנים מאז חורבן בית המקדש. אך מחקרו המעניין של שמואל

15 השגת הראב"ד, הלכות ביכורים פ"ב ה"ו. אמנם, בכתבי היד מופיע כנוסח הדפוסים, וכן הוא במאירי בראש השנה ד ע"א. ועיין בילקוט שינויי נוסחאות במהדורת פרנקל על הלכה זו.

16 ד"ה וכך עשו. יש להעיר, כי לשון הרמב"ם שם היא: "ונמצא מהירושלמי חמשה סדרים שלמים, אבל סדר טהרות לא נמצא עליו תלמוד כלל - לא בבלי ולא ירושלמי, אלא מסכת נדה בלבד". וקשה לכלכל לשון זאת עם דברי הפני משה, המסביר שהרמב"ם התכוון לארבעה סדרים שלמים ולמסכת נידה.

17 בהקדמה לסדר מועד, נדפסה בדפוס זיטאמיר.

18 פרופ' יעקב זוסמן טוען (בעבודת הדוקטורט שלו, סוגיות בבליית לסדרים זרעים וטהרות, עמ' 13-3) שבישיבות ארץ ישראל נלמדו ונתפרשו כל ששה סדרי המשנה. הלכות זרעים וטהרות נהגו בתקופת התלמוד הלכה למעשה. סדר קודשים אמנם לא נהג למעשה, אך חז"ל ראו בלימוד הלכות הקרבנות מעלה כאילו קרבים בפועל ולכן עסקו בהם הן בבבל והן בארץ ישראל (עמ' 307). בישיבות בבל, סדרי זרעים וטהרות לא נכללו במחזור הלימוד הקבוע כיוון שהלכות אלו לא נהגו הלכה למעשה. לגבי הסדרים שנלמדו ולא קיימים היום - ירושלמי על קודשים וטהרות - אין לנו עדויות האם נערכו ואבדו או שלא נערכו כלל.

יורמן העוקב למאמר זה, מפריך סברה זאת. לא זו בלבד שאין ירידה, אלא שהעיסוק בסוגיות קודשים עולה במהלך הדורות בצורה עקבית.

תקופת הסבוראים והגאונים

אחרי תקופת האמוראים החלה תקופת הסבוראים - "ובתר הכי, אף על גב דוודאי הוראה לא הוות, הו סבוראי דמפרשי פרושי דמקברי להוראה, ואיקרו אינהו רבנן סבוראי, וכל מה דהוה תלי וקאי - פירשוה"¹⁹. על תקופה זו בה נערך התלמוד באופן סופי כמעט איננו יודעים דבר.

לאחר חתימת התלמוד השתנה אופיין של הישיבות והספרות התורנית. במהלך מאות השנים הבאות כמעט לא מצאנו עסוק בקודשים או בטהרות בספרות הגאונים המצויה בידינו. אם נעיין בספרי השאלות, בהלכות פסוקות המיוחס לרב יהודאי גאון, ובהלכות גדולות המיוחס לרב שמעון קיארא, שעיקרן סיכומי הלכה למעשה, בספרי השאלות והתשובות הרבים ובספריהם של רב סעדיה גאון ורב האי גאון, נראה שהעיסוק בתורה שבעל פה היה רק בנושאים שהיו הלכה למעשה באותה תקופה.²⁰

ספרות חז"ל - המשנה והגמרא - כבר הייתה חתומה באותה תקופה, והגאונים נשאלו שאלות בהלכה למעשה בנושאים שנוהגים באותה תקופה. גם פירושי התלמוד שהגאונים שלחו לשואליהם עסקו בדרך כלל בבירור הלכתי.

תקופת הראשונים

בהקדמה לחיבורו בית הבחירה על הש"ס, כותב המאירי²¹ שהלימוד הורגל רק בשלושה סדרים - מועד, נשים ונזיקין - ושאר הסדרים נעזבו עזיבה מוחלטת. לכך הוא מביא שתי סיבות: העובדה שאינם נוהגים היום הלכה למעשה, והקושי שהם מציבים בפני הלומד.

שלא הורגל הלמוד רק בג' הסדרים - ר"ל מועד, נשים, נזיקין - ונעזבו השלשה האחרונים - ר"ל קדשים, טהרות, זרעים - עזיבה מוחלטת, רק לאחד מעיר ושנים ממשפחה, למיעוט צרך ידיעתם באלו הזמנים ולרוב עומק עניניהם. מזה הצד ראו בימי הגאונים להעתיק משאר הסדרים מסכיות ידועות להיות ידיעתם הכרחית כשאר

¹⁹ איגרת רב שרירא גאון, מהדורת מצגר, ירושלים תשנ"ח, אות עט.

²⁰ אמנם, בהלכות גדולות יש פרקים שבהם מובאות מן הגמרא העוסקות בעבודת המקדש; ורב האי גאון כתב פירוש למשניות סדר טהרות.

²¹ עמ' לב במהדורת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשכ"ה, ד"ה והסבה באלו.

המסכות שבג' הסדרים הרגילים בלימוד ואולי יותר מהרבה מהן. והן מסכת ברכות מסדר זרעים וחברות בסדר מועד, ומסכת חולין מסדר קדשים וחברות גם כן בסדר מועד, ומסכת נדה מסדר טהרות וחברות בסדר נשים.

אמנם, חלק מהראשונים כתבו את ספריהם על כל חלקי הש"ס. **רבינו גרשום, רש"י, התוספות, ותוספות ר"ד** פירשו את כל הש"ס, וכן את סדר קודשים; **הראב"ד** וה**ר"ש ורבנו הלל ב"ר אליקים** פירשו את ה"תורת כוהנים", וה**ר"ש** אף הוסיף פירוש למשניות בכל המסכתות שאין עליהן גמרא, ולפיכך גם אין עליהן פירוש רש"י.

שאר הראשונים, בעיקר ראשוני ספרד, כמעט שלא כתבו על קודשים (בכל אופן, לא נשאר לנו מדבריהם). כנראה שבישיבותיהם של **הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א** ושאר הראשונים לא למדו קודשים. אפשר שבזה הם הלכו בעקבות **הר"ף**, שכתב באופן שיטתי על כל הסוגיות שנהגו הלכה למעשה בתקופתם. מאותה סיבה, אין לנו גם את פסקי **הרא"ש** לסדר קדשים – אם כי הוא כתב פירוש למשניות במסכתות שעליהן לא היה פירוש רש"י, וסיכם את פסקי התוספות בגמרא.

אחד ומיוחד הוא **הרמב"ם**, שכתב את חיבורו הגדול "היד החזקה" על כל התורה שבעל פה: מצוות התלויות בארץ, הלכות מלכים, קודשים וטהרות. הרמב"ם ביקר את מיעוט העיסוק בקודשים; בהקדמתו לסדר קודשים הוא מבאר את הסיבה לכתובת הקדמה זו למרות שאין בה חידושים:

מפני שדבר זה, כלומר הקרבנות, כבר אבד בעונותינו שרבו, ואין מעיינים בו כי אם מעטים מבני אדם, ואין עניניו נזכרים תכופות לפני האדם שיזכרם אף על פי שכבר עיין בהם - כיוון שאין שם מעשה הגורם חזרתו, ואין בני אדם שואלים על שום דבר מהם כלל, עד שהושוו בהם החכם הגדול והסכל שבהמון והרי רוב התלמידים אינם יודעים מן הקרבנות אפילו מה שנאמרו בו מקראות מרובים.

ובפירוש המשניות²² בסוף מסכת מנחות כתב:

ראוי לאדם לעסוק בעניני הקרבנות ולהתבונן בהם, ואל יאמר שהם דברים שאין להן צורך היום כדרך שאומרים הרבה בני אדם.

הבית יוסף, החותם את תקופת הראשונים, מתאר את המציאות בתקופתו, ואומר שהלכות בית הבחירה לרמב"ם לא נלמדות ולא מוכרות. כשהוא כותב על מחלוקת

22 בתרגום הרב קאפח.

הרמב"ם והתוספות בעניין שְׁנָה בין מזרח למערב²³ הוא מסביר למה לא נוהגים כרמב"ם:

ואף על פי שהעולם נוהגים כדברי התוספות, נ"ל שהוא מפני שאינם מעיינים בדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה אלא חד או תרי בדרא.

החפץ חיים²⁴ מלמד זכות על הראשונים, וכותב שכיוון שלא היה בזמנם שולחן ערוך או ספר פסקים דומה לו, ולכל הלכה למעשה היו העולם צריכים לדרוש אצל גדולי הדור והם היו צריכים להוציא את ההלכה מהתלמוד, ולהשיב במכתבים לכל קצווי ארץ, ולהפיץ את חיבוריהם בהעתקי כתב יד, לכל קהילות ישראל - היה זה מן הנמנעות לעשות זאת בכל חלקי התורה, ולכן הסתפקו במה שנוגע הלכה למעשה באותה תקופה. אפשרות נוספת שהוא מעלה היא שהראשונים אמנם כתבו חיבורים על כל חלקי התלמוד, אך חיבוריהם אבדו במהלך הדורות.²⁵

תקופת האחרונים

גם גדולי האחרונים היו בקיאים בכל הש"ס. אך כנראה שכשלמדו עם התלמידים עסקו רק בנושאים הלכתיים ובמסכתות מסדר מועד נשים נזיקין.

נושאי הכלים של השולחן ערוך כתבו רק על הנושאים הנוהגים היום הלכה למעשה. האחרונים שעיקר חיבוריהם היה ספרי שאלות ותשובות כתבו בנושאים שעליהם נשאלו ורובן הגדול של השאלות היו בדברים שנוגעים היום הלכה למעשה.²⁶ המחברים שערכו חיבוריהם סביב הגמרא או ספרים לפי נושאים עסקו יותר בקודשים, אך גם כאן נמצא עיסוק נרחב יותר בשאר חלקי התלמוד. בין הכותבים על סדר הרמב"ם, יש עיסוק משמעותי בספרי עבודה וקרבת, אך נראה שעדיין, פחות מבשאר ספרי היד החזקה.

בתקופות מסוימות הייתה התעוררות זמנית לעיסוק בקודשים. בתחילת המאה השבע עשרה חלה התעוררות בנושא המקדש באיטליה, שהניבה פירות הלוליים: פירוש מסכת מידות לרבי משה קזיס ממנטובה; ספר חנוכה הבית לר' מלכיאל אשכנזי

23 אורח חיים סי' ג'.

24 בהקדמה לספרו ליקוטי הלכות.

25 היום, לאחר גילוי כתבי יד רבים בכל ספריות העולם, אפשרות זו נראית פחות סבירה.

26 אמנם, בספרות השו"ת ניתן למצוא גם תשובות בענייני המקדש וקודשיו - למשל באבני נזר; אך לפעמים השואל שאל שאלה למדנית אך למשיב לא היה פנאי להשיב אם זה לא נצרך למעשה. עיין למשל בשו"ת שאילת דוד (לרבי דוד פרידמן מקרלין), חלק יו"ד, סימן טו סק"ה.

ממנטובה; ספר **שלטי גיבורים** לר' אברהם פורלטליאנו,²⁷ ספר **חנוכת הבית** לר' משה חפץ; ספר **באר שבע** לר' יששכר בער איילבורג ועוד.²⁸

בגליציה עסקו בנושאים מגוונים בלימודם ולא זנחו אף את לימוד סדר קודשים - הרב יצחק ב"ר צבי אשכנזי (ת"ק-תקס"ו), כתב את הספר **טהרת הקודש**; רבי דוד שלמה אייבשיץ, בעל **הלבושי שרד** (תקט"ו-תקע"ד), כתב ספר על תבנית בניין בית המקדש בנבואת יחזקאל ועוד.²⁹ בפולין, האדמו"רים הקרובים לשושלת גור - **השפת אמת והאבני נזר** עסקו הרבה בסדר קודשים.³⁰

לימוד סדר זה פרח במיוחד בין שתי מלחמות העולם. בתקופה זו היו בחורים בני שבע עשרה, שחיברו ספרים בקודשים. גם כתבי העת מתקופה זו, מלמדים על עיסוק נרחב בקודשים. בישיבת **חכמי לובלין** של הרב מאיר שפירא, עסקו בסדר קודשים. **הרב מאיר שפירא** אף הכריז שכל תלמיד בישיבה שיהיה בקיא בסדר קודשים, יקבל מטעם הישיבה תעודת 'צורבא מרבנן'.³¹ בישיבה זו הכינו דגם גדול של בית המקדש, והעמידו מדריך מיוחד שהרצה על הדגם בפני המבקרים.

גם בליטא הייתה התעוררות ללימוד סדר קודשים. ר' חיים מוולוז'ין, קבע בישיבה שייסד, שילמדו את כל מסכתות הש"ס על הסדר. ממילא, עסקו הרבה בסדר קודשים. בספרים המבוססים על שיעורי ראשי הישיבה: **מרומי שדה** לנצי"ב, ו**שיעורי רבינו חיים הלוי** לר' חיים סולוביצ'יק, זכה סדר קודשים למקום נרחב. בנו של ר' חיים, ר' יצחק זאב מבריסק (הגרי"ז) התמקד בעיקר בסדר זה, ועד היום לומדים בישיבות בריסק את סדר קודשים בנושא מרכזי.

העיסוק בסדר קדשים, הקיף את כל עולם התורה הליטאי. ר' **יחיאל מיכל עפשטיין** בעל **ערוך השולחן** כתב גם את **ערוך השולחן העתיד** (נאוהרדק תרס"ז), המכיל פסקי הלכה בעניינים שלא נהגו למעשה בימיו. החפץ חיים העיד על **רבי ליפא ווסלבסקי** בעל **מלבושי יום טוב**, שבעיניי עצמות הוא יכול לגשת לעבודה

27 הוצאה מחודשת של הספר עומדת לצאת בקרוב, אי"ה, בהוצאת כולל **בית הבחירה** בכרמי צור, בשיתוף עם **מכון ירושלים**.

28 עיין בהקדמה של הרב אברהם סופר למסכת מידות עם פרוש רבי משה קאזיס (ירושלים תשכ"ג) עמ' 13.

29 עיין במאמרו של הרב מאיר וונדר **במעלין בקודש** ה', אב תשס"ב עמ' 155.

30 **רבי מנדלי מקוצק** היה אומר שלימוד קודשים מטהר את המחשבה.

31 החפץ חיים שיבח את הרב מאיר שפירא על ייסוד הדין היומי (בשנת תרפ"ד) כיוון שבזכות מפעל זה נלמד סדר קודשים בכל תפוצות ישראל.

במקדש.³² גם החזון אי"ש כתב חידושים על סדרי זרעים, קדשים וטהרות, מתוך חתימה לפסיקת הלכה בעניינים אלה.

אחד מגדולי התלמידים בישיבות ליטא דאז, הרב דוד הכהן ראפאפארט, כתב את הספר המקיף **מקדש דוד** (פיעטרקוב תרפ"ח), הנחשב לאחת מאבני היסוד בלימוד סדר קודשים. בהקדמתו לספר כתב:

נתתי את לבי לעסוק בענייני קדשים; אך לא ראיתי סימן ברכה בלימודי, עד שבאתי להמוסד הגדול אחד המיוחד בתבל, כולל 'בית ישראל' בסלאבאדקה (המכונה עתה כולל קאוונע), ובמשך שלש שנים שזכיתי ליהנות לאורו עסקתי בסדר קדשים. גם כל חברי במשך שתי שנים הראשונות, עסקו אז בסדר קדשים בהצלחה גדולה. ולפי תקנת המוסד, היתה חובה מוטלת על כל חבר וחבר להעלות את חידושי על הכתב. והנה, כמעט אצל כל אחד ישנם הרבה חידושי תורה יקרי ערך, היכולים להביא תועלת רבה, ואצל אחדים מהם יעלו החידושים לספר שלם; אך מפני הדוחק הגדול השורר בהכולל, עדיין לא ראו אור הדפוס. יעזרם ה' ויפוצו מעינותיהם חוצה.³³

בתקופה זו, כתבו רבים מגדולי ישראל פירושים לחמשת חומשי תורה, ובמסגרת זו עסקו בהרחבה בפרשות המשכן ובספר ויקרא. בגרמניה, רש"ר הירש עסק בפירושו גם בהלכות קדשים וטהרות, אם כי את עיקר מאמציו הוא הקדיש לחשיפת משמעויותיהם הסמליות. אך היו שכתבו פירושים בעלי אופי למדני-הלכתי מובהק: המלבי"ם, ר' מאיר דן פלוצקי בעל **כלי חמדה**, הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו לתורה **העמק דבר**,³⁴ ר' ברוך בר, בנו של בעל **ערוך השולחן**, בפירושו **תורה תמימה ותוספת ברכה**, ור' מאיר שמחה מדווינסק, בעל **אור שמח**, שכתב את הפירוש לתורה **משך חכמה**.

יחיד בדורו היה **החפץ חיים**, שלמד ולימד את הלכות המקדש וקודשיו כדי להתכונן לבניינו. החפץ חיים קרא ועורר את כל הלומדים לעסוק בסדר קודשים, מתוך תחושה היסטורית שבניין הבית קרב;³⁵ ייתכן שיש לזקוף במידה רבה לזכותו, את הפריחה בלימוד סדר קודשים בתקופה זו.³⁶

32 הובא בהקדמת המוציא לאור **לעזרת כהנים**, מפעל תורת המקדש, ירושלים תשס"ב. ועיין שם שמפרט את שמותיהם עוד גדולי עולם בליטא שעסקו בסדר קודשים.

33 את ספרו הוא הדפיס כשהגיע לפולין, ששם ההדפסה הייתה זולה יותר.

34 הנצי"ב כתב גם פירוש מקיף למדרשי ההלכה, ובו עסק בהרחבה בנושאי קודשים וטהרות.

35 "אחי ורעי! עלינו להתכונן בכל מאי דאפשר בידיעת הקודש והמקדש. ובפרט הכהנים והלוויים, עליהם המצוה והחובה הזאת ביתר שאת; שהם יהיו הנתבעים הראשונים, מדוע לא הכינו עצמם לעבודת הקרבנות. וגם הישראליים התלמידי חכמים, צריכים לדעת דיני הקרבנות, כדי

פרט לזה, כתב החפץ חיים כמה ספרי יסוד בקודשים: **ליקוטי הלכות** - כעין הלכות הר"ף על כל המסכתות שבימינו אינן נוהגות הלכה למעשה, והר"ף לא כתב עליהן את חיבורו הגדול (עם הערות וחידושי תורה שלו); **תורת כוהנים** עם הגהות הגר"א ופירוש קצר שלו; ועוד הוציא לאור את קובץ פירושי האחרונים **אסיפת זקנים** על סדר קודשים:

באשר כי סדר קדשים הוא כספר חתום לפני הלומדים, באין לו מפרשים סדורים כמו בשאר סדרים, ועל ידי זה ימנעו רבים ללמוד בו, על כן הוצאתי לאור בעזרי לזכות הרבים, ארבעה חיבורים הגדולים האלה המאירים נתיב להמעיינים בסדר הזה ותרבה הדעת.³⁷

פרט לזה, החפץ חיים הקים בשנת תרס"ה כולל בראדן ללמוד סדר קודשים, שלמדו בו רבים מגדולי הדור ההוא. כולל קודשים של החפץ חיים התקיים עשרות שנים, ובנו הקים מחדש את הכולל בארצות הברית אחרי מלחמת העולם השנייה.

גם בארץ ישראל הוקמה (בשנת תרפ"א) ישיבה בשם **תורת כוהנים** ללימוד סדר קודשים, מצוות התלויות בארץ והלכות מדינה. הישיבה הוקמה בירושלים שבין החומות על ידי חסידי קרלין ונשיאה היה הרא"ה קוק, אך הישיבה לא החזיקה מעמד זמן רב ונסגרה.

פריחת לימודי הקודש והמקדש נקטעה במלחמת העולם השנייה, שחרבו בה ישיבות אירופה; לאחר המלחמה הדגש בשיקום עולם התורה התמקד שוב במסכתות ה'למדניות' ובהלכה למעשה.

36 שיהיה לכוהנים ממי לשאול דיני הקודש והמקדש" (מתוך קריאה שפרסם החפץ חיים בשנים תרנ"א, תרס"ב, ותרפ"ז, נדפסה ב**מכתבי החפץ חיים**, ניו יורק ה' תשי"ג, עמ' כב).
כך כתב בנו, ר' אריה ליב, בקיצור תולדות אביו הנדפס בראש **מכתבי החפץ חיים**, עמ' 62.
גם הרצ"ה קוק זצ"ל כתב (במאמר שנכתב בשנת תש"ד לעיתון **הצופה**, והודפס ב**לנתיבות ישראל** ח"ב, והובא גם ב**מעלין בקודש** א', עמודים 16-17), שאחרי שמן השמים הסכימו אתו להיות מסדר טהרת הלשון בישראל, ופוסק ההלכות באורח חיים, עלה החפץ חיים עוד בקודש, וציפה לגאולה השלמה על ידי לימוד הלכות הקרבנות, כתיבת ספרים בהלכות הקודש והמקדש וקריאה לאחרים ללמוד קודשים:
"חלק התורה הזה, שעסק לימודו וביורו היה עד הנה ענין רק ליחידים מתופסי התורה, נעשה מכאן נחלת רבים בציבוריות הלמדנית, וזרמי משא ומתן של הלכה במרחבי החידוש ומעמקי הסברה הופנו אל הקודש והמקדש וענייניהם".
37 מתוך עמוד השער. בספר זה הודפסו: **ברכת הזבח**, **צאן קדשים**, **פנים מאירות** ו**חק נתן**.

בשנים האחרונות, עם פריחתן המחודשת של הישיבות בארץ ישראל ובארצות הברית, בולטת המגמה להקיף את כל התורה כולה, ואברכים מבוגרים שמלאו כרסם בלימוד סדרי נשים ונזיקין עוברים ללמוד קודשים, וכן נכתבים הרבה ספרי חידושים על סדר קודשים. בישיבת בריסק ממשיכים את המסורת שקבע הגר"ז, ועד היום לומדים שם סדר קודשים בהרחבה ובהעמקה.

לאחר שחרור הר הבית התעוררה שוב הכמיהה לבניין המקדש, וניכרת התעוררות מחודשת לנושא. חקר מקום המקדש נדון בהרחבה במאמרים רבים ופותחו תיאוריות שונות בנושא;³⁸ **במכון המקדש** שבירושלים שבין החומות, חוקרים ובונים את כלי המקדש ובגדי הכהונה ומעוררים את מודעות הציבור הרחב לנושא זה; גם לימוד 'הדף היומי' שהתפשט מאד לאחרונה, הביא את סדר קדשים לשולחנם של לומדים רבים. אך לימוד בעיון של כל סדר קודשים, ושל מסכתות מסדר מועד העוסקות בנושא, כגון יומא ופסחים, ושל סדר טהרות - עדיין אינו מקובל בעולם הישיבות.³⁹

ב. חשיבות לימוד סדר קודשים

בחלקו הראשון של המאמר, ראינו שברוב הזמן שמאז החורבן, העיסוק במצוות שאינן נוהגות בזמן הזה בכלל, ובסדר קודשים בפרט, לא היה נפוץ.

נראה שצוק העתים ועומק הגלות הביאו להעדפת תחומי לימוד שנהגו הלכה למעשה. אך במשך כל הדורות, ובפרט בתקופה האחרונה, מעת תחילת ביסוס ההתיישבות בארץ, היו מגדולי ישראל שקראו לעסוק בכל תחומי התורה, ואף להעדיף העיסוק בהלכות המקדש וקודשיו. בפרק שלפנינו נסכם את נימוקיהם העיקריים.

א. החיוב לעסוק בכל תחומי התורה

"תורת ה' תמימה משיבת נפש" (תהילים י"ט, ח). רבים מגדולי ישראל כתבו על חשיבות הלימוד של כל חלקי התורה, וחלקם אף קראו להעדיף דווקא לימוד תחומים שהעסוק בהם מועט.

³⁸ ראה כרכי **תחומין** בהוצאת מכון צומת. הרב שלמה גורן, הרב הראשי לישראל, כתב בעניין זה את הספר **הר הבית** (ירושלים תשמ"ג-תשנ"ב); הרב צבי פסח פרנק, רבה של ירושלים, כתב את הספר **מקדש מלך** (ירושלים תשנ"ז); והגר"מ טוקצ'ינסקי כתב את הספר **עיר הקודש והמקדש** ובנו הוציאו לאור בשנת תש"ל בחמישה כרכים. שלושת הספרים עוסקים בתחום זה ביסודיות.

³⁹ ככולל **בית הבחירה** שבכרמי צור לומדים מסכתות אלו בעיון, ומטרת ביטאון זה להרחיב את מעגל העוסקים בהלכות אלו.

רבי יהודה החסיד מתריע מפני הזנחת חלק כלשהוא מן התורה, ומבטיח שכר רב למי שילמד דווקא את חלקי התורה שאחרים פחות לומדים אותם:

אהוב לך את המצוה הדומה למת מצוה, שאין לה עוסקים - כגון שתראה מצוה בזויה, או תורה שאין לה עוסקים, כגון שתראה שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים - תלמוד סדר קדשים, ואם תראה שאין חוששים ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו, אתה תלמדם, ותקבל שכר גדול כנגד כולם
(ספר חסידים, מהד' מוסד הרב קוק תשי"ז, סי' רס"א).

הסמ"ג כותב בהקדמתו:

ויש מהמון העם שאומרים: מה לנו ולמצוות סדר קדשים, קל וחומר למצוות סדר זרעים ולמצוות סדר טהרות, לדברים שאין נוהגים בזמן הזה? אל יאמר אדם כן, כי המצוות אשר ציוה אדון העולם יש לידע יסודותיהם, אף על פי שאינם צריכים עתה. כי על כל המצוות נצטוינו "ולמדתם אותם" (דברים י"א, יט), ונאמר: "שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם" וגו' (דברים כ"ז, א).

היו שהרחיבו את הדרישה, ולא משום צורך התורה כביכול, אלא משום צורך האדם עצמו - כיוון שבעיסוק בכל חלקי התורה, יש משום השלמת צורת האדם. **הבאר שבע**⁴⁰ כותב (בהקדמתו לפירושו לתלמוד):

...שכבר קדמונים אחזו שער שהלימוד והעסק במצוות הבלתי נוהגות בזמן הזה, יותר הכרחי ויותר נבחר מהלימוד במצוות הנוהגות. וזה, כי אחר שלשלמותינו צריכים אנו לעיון ומעשה בכל חלקי תורתנו הקדושה, ובזה החלק הבלתי נוהג אי אפשר בו המעשה, והעיון הלמוד בו יספיק לנו לעיון ומעשה יחד... וכן אמרו רז"ל (מנחות קי ע"א): "ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי" (מלאכי א', יא) - אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום, מעלה עליהם הכתוב כאלו מקריבים אותם בבית המקדש". והוא מהטעם שפירשנו - לפי שהלמוד זה עולה לנו לעיון ולמעשה יחד; ואין חולק עלינו, כי אם המתעקש אשר לא נגה עליו אור התורה.

בקונטרס **תורה אור**⁴¹ החפץ חיים מרחיב את היריעה, ומביא מקורות לרעיון זה, וכותב שחשיבות קיום כל המצוות לשלמות האדם נלמדת מהפסוק "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת י"ב, יג): "את

⁴⁰ ר' יששכר בער איילנבורג, תלמידים של בעלי **הלבוש** וה**סמ"ע**, ורבו של בעל **גידולי תרומה** ו**בינה לעיתים**. כתב פירוש על מסכתות הוריות, תמיד, כריתות ועוד.

⁴¹ **תורה אור - קונטרס בשבח לימוד קדשים** - הודפס גם כהקדמה לספר **אסיפת זקנים** שהוציא החפץ חיים.

הא-להים ירא" - לאוין, "ואת מצוותיו שמור" - עשין. ועל ידי קיום שס"ה לאוין ורמ"ח עשין, נשלם צורת האדם על רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו.

אמנם, אף אדם בישראל לא יכול לקיים את תרי"ג מצוות, כיוון שיש מצוות שמוטלות רק על אנשים מסויימים (כוהנים, לויים, ישראלים; דיינים; גברים דווקא או נשים דווקא), וישנן כאלה התלויות במציאות שלא הכל נקלעים אליה (מת מצווה, השבת אבידה, גירושין בגט, קרבן חטאת), ואם כן, כיצד ניתן להגיע לשלמות? והוא מסביר שהמצוות של כלל ישראל מצטרפות להשלמת הנפש, כיוון שכל ישראל נפש אחת - "כל הנפש הבאה ליעקב" (בראשית מ"ו, כז), וברוב פרשיות שבתורה נקראו כולם בלשון יחיד.

ושואל החפץ חיים, מה נעשה היום, כשהרבה מצוות לא ניתנות לקיום?

ועל כרחנו, צריך לומר כמו שכתבו הספרים, שהמצוות שאי אפשר לקיימן בפועל, יושלמו על ידי הלימוד והחזרה בהן; שיחשוב הקב"ה כאילו קיים אותם בפועל, כיוון שעמל עליהן ומצפה שיבואו לידי קיום - נחשב לו כמעשה (תורה אור פ"ד).

עוד מוסיף החפץ חיים (שם פ"ו ד"ה וגם), שאם עם ישראל לא לומד את כל חלקי התורה הדבר גורם צער לה' יתברך ועלבון גדול לתורה שחלק גדול ממנה לא נלמד על ידי כלל ישראל.

ב. המעלות של סדר קודשים

א. סדר קודשים - חכמה

חז"ל ראו את סדר קודשים כמבטא חכמה.

אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (ישעיהו ל"ג, ו): "והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת" וגו'? אמונת - זה סדר זרעים; עתיך - זה סדר מועד; חוסן - זה סדר נשים; ישועות - זה סדר נזיקין; חכמת - זה סדר קודשים; ודעת - זה סדר טהרות (שבת לא ע"א).

"מצות ה' ברה מאירת עיניים" (תהלים י"ט, ט) - זו סדר קדשים, שמאיר עיניהם של חכמים (מדרש תהילים (מהד' בובר), מזמור י"ט אות י"ד).

וגם את הפסוק "וירא א-להים את האור כי טוב" (בראשית א', ד), דרשו חז"ל (בראשית רבה ג ה) כנגד ספר ויקרא שיש בו הלכות מרובות.

החפץ חיים מקשה על כך, שהרי כתוב "ואמר רבי ישמעאל: הרוצה שיחכים - יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן, והן כמעין הנובע" (בבא בתרא קעה ע"ב), ולא נאמר שיעסוק בסדר קודשים, ומיישב:

משום דעניין ממונות הם משפטים, שנתן לנו הקב"ה בעסקינו בין אדם לחבירו; שדעת האדם משגת אותם, והיא טובה להתפתחות השכל ולהחכימו. מה שאין כן עניין זה של הלכות קדשים, עיקרם בנוי על מקראות והלכות מרובות, וגדרי החכמה השייכים רק לחכמת התורה - שהיא למעלה מחכמה אנושית (הקדמה לתורה אור, בהערה).

הרב דוד הכהן ('הנזיר') מבאר זאת בצורה קצת שונה:

חכמת זה סדר קדשים ודעת - סדר טהרות. אעפ"י שאמרו הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות, יש הבדל עיקרי בנושאים. נושא דיני ממונות הוא שור שנגח את הפרה או החובל בחברו, שאין במעשים אילו כל חכמה, אלא הלימוד והמשא ומתן בהם בשקול הדעת הוא החכמה. מה שאין כן קדשים הנושא הוא הקדושה, שאינה אלא בחכמה, שאינה מושגת ממש בידיים, היאך בהמה נעשית קדושה שלא פקעה בכדי, אלא בחכמה היא מובנה.⁴²

נוסף על כך, החפץ חיים מעיר (שם פ"ה בהערה) שהיכולת לחדש חידושי תורה בסדר קודשים שלא דשו בו רבים, גדולה לאין ערוך מאשר בשאר חלקי הש"ס.

הרב קוק כתב על הערך המיוחד של בית המקדש בהשוואה לארץ ישראל ולעולם כולו: "בחוף לארץ אין מתגלה כי אם הערך של המעשה ובארץ ישראל הערך של הדיבור, ובבית המקדש הערך של המחשבה".⁴³

הדברים באים לידי ביטוי גם בהלכות הקרבנות - בקרבנות נדרשת כוונה מיוחדת. פרט לכוונת המצוות הרגילה, נתחדש בהם פסול פיגול, וכן האדם יכול להתחייב להביא קרבן במחשבה בלבד.⁴⁴

וכך כותב הרב קוק:

42 מתוך שיעור שהרב הנזיר העביר בשווייץ בכ' תמוז תרע"ח (השעור 'פורסם בעזרת ה' בגיליון הבא של מעלין בקודש).

43 אורות הקודש ח"ג, עמ' רפ"ח.

44 ראה ברמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות פ"ד ה"א ופ"ד ה"ב, והלכות פסולי המוקדשין פי"ג.

אבל כשאנו מתכוין בקרבנות לשי"ת שיהיה לו נחת רוח ושמקריב לשמו ודאי אין לו שכר כלל. ובזה יש לומר דחמירי קרבנות משאר מצוות, דבקרבנות כפל קרא כמה פעמים "ריח ניחוח" והיינו לשם נחת רוח למי שאמר והיה העולם לעשות רצונו⁴⁵ (מצוות ראי"ה, אורח חיים א' סק"ד).

הרב קוק מבאר מדוע סדר קודשים נזקק באופן מיוחד לכוח החכמה:

הדבר שנזקק הרבה לכח החכמה המסתכל אל התכלית הכללית הנקבעת בעבודה, הוא עבודת הקרבנות. שהפעולה מצד חיצוניותה, היא ההיפוך מדעת א-להים הטהורה, שאנו יודעים ממקור החיים של תורתנו הקדושה. אשר על כן, הדבר מוכרח, שתרומום את האדם להשקיף על התכלית הכללית המכוונת שבה. אשר על כן, הפסול של מחשבה מצוי בקרבנות - עד שמהפך הקרבן הרצוי והאהוב, לפיגול שלא ירצה, "ואכליו עונו ישא כי את קדש ה' חלל" (ויקרא י"ט, ח) - למען דעת, כי שמירת טהרת המחשבה ואמתת העיון בהשגת דעת ה' לאמתתה, היא תכלית הקרבנות.

אמנם המחשבה זקוקה היא אל המעשה, על כן "חכמת" זה סדר קדשים. ונאמר גם כן בסמיכות, להורות על צריכותו להסמך להמעשים בפועל, ולהיות בנין אב לכללות ההדרכה העיונית שהיא מחוייבת להתגלם במעשים טובים, שלהגבילם בצמצום גמור אי אפשר [כי אם] על פי יד ה' מדרכה של תורה לכלליה ולפרטי הלכותיה, הנובעים מאוצר החיים של אדון החכמה יתברך שמו (עין אי"ה, שבת ח"א סי' קנ"ז).

ב. לימוד הלכות קרבנות חשוב כהקרבנות ומכפר עוונות

חז"ל לימדונו שבלימוד הלכות הקרבנות יש סגולה מיוחדת, שאין כדוגמתה בכל התורה כולה⁴⁶ - בזמן הזה כשאי אפשר להקריב קרבנות מי שלומד הלכותיהם נחשב לו הדבר כאילו ממש הקריבם על גבי המזבח.⁴⁷

["הִנֵּה אֲנִי בֹנֶה בַּיִת לְשֵׁם ה' אֶל־לְהִי לְהַקְדִּישׁ לוֹ לְהַקְטִיר לְפָנָיו קִטְרֹת סַמִּים וּמַעֲרֹקֶת תְּמִיד וְעֹלוֹת לְבָקָר וְלְעֶרֶב לְשִׁבְתוֹת וְלַחֲדָשִׁים וְלַמּוֹעֲדֵי ה' אֶל־לְהִינֵן לְעוֹלָם זֹאת עַל יִשְׂרָאֵל" (דהי"ב ב', ג)... רבי יוחנן אמר: אלו תלמידי חכמים העוסקין בהלכות

45 על פי זבחים מו ע"ב.

46 לדוגמה, לא יעלה על הדעת, שאדם שאין לו מזוזה בפתח ביתו, ילמד הלכות מזוזה ויחשב לו הדבר כאילו קיים מצוות מזוזה.

47 ראשונים ואחרונים רבים ציטטו מדרשי חז"ל המובאים כאן ואחרים הדומים להם. בחלק הראשון של המאמר הזכרנו את דעתו של פרופ' זוסמן שהעובדה שיש תלמוד בבלי על סדר קודשים (למרות שאין תלמוד בבלי על סדרי זרעים וטהרות שלא נוהגים בזמן הזה), נובעת מהעובדה שהאמוראים התייחסו לסוגיות הקרבנות כאל דברים הנוהגים למעשה, כיוון שהעיסוק בהם הוא כקיום בפועל וממילא נוהג בזמן הזה.

עבודה, מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה מקדש בימיהם. אמר רבי יצחק, מאי דכתיב: "זאת תורת החטאת", "וזאת תורת האשם" - כל העוסק בתורת חטאת, כאילו הקריב חטאת; וכל העוסק בתורת אשם, כאילו הקריב אשם (מנחות ק"ע"א).

אמר רבי אמי: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיהו ל"ג, כה): "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיו", וכתיב (בראשית ט"ו, ח): "ויאמר ה' א-להים במה אדע כי אירשנה". אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם! שמא חס ושלום ישראל חוטאים לפניך, ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר לו: לאו. אמר לפניו: רבוננו של עולם, במה אדע? אמר לו: "קחה לי עגלה משלשת" וגו'. אמר לפניו: רבוננו של עולם, תינתן בזמן שביית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם (מגילה לא ע"ב).

המדרש מרחיב את המעלה הזו לא רק להקרבת הקרבנות אלא גם לבניין בית המקדש:

אמר ר' שמואל בר אבא: אמר הקב"ה לישראל, אף על פי שביית המקדש עתיד ליחרב והקרבנות בטלים - לא תשכחו עצמכם לסדר הקרבנות, אלא הזהירו לקרות בהן לשנות בהן, ואם תעסקו בהן אני מעלה עליכם כאילו בקרבנות אתם עוסקים. ואם רצונך לידע, בוא וראה, כשהקב"ה מראה ליחזקאל את צורת הבית מה הוא אומר "הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית" (יחזקאל מ"ג, י). אמר יחזקאל לפני הקב"ה: רבוננו של עולם! עד עכשיו אנו נתונים בגולה בארץ שונאינו, ואתה אומר לי לילך ולהודיע לישראל את צורת הבית וכתוב אותו לעיניהם וישמרו את כל צורותיו ואת כל חוקותיו, וכי יכולים הם לעשות? הניח להם עד שיעלו מן הגולה ואחר כך אני הולך ואומר להם. אמר לו הקב"ה ליחזקאל: ובשביל שבני נתונין בגולה יהא בנין ביתי בטל? א"ל הקב"ה: גדול קרייתת בתורה כבניינה! לך אמור להם, ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה; ובשכר קרייתת שיתעסקו לקרות בה - אני מעלה עליהם כאילו הם עוסקים בבנין הבית (תנחומא (ורשה) צו יד).

המילים "כאילו עוסקים בבנין הבית" יכולות להתפרש בשני אופנים:

1. זכר לבנין בית המקדש; ולכן העוסק בלימוד, מקבל שכר כעוסק בבנין.
2. זהות מוחלטת - לאותה המטרה ניתן להגיע בשני מסלולים.

הרבי מלובביץ' הכריע⁴⁸ כאפשרות השנייה, שהלימוד והבניין הגשמי הם דבר אחד ולכן אומר הקב"ה ליחזקאל שגם כשהעם בגולה אם לומדים על בית המקדש, "אין בניין ביתי בטל". מצות בניין הבית היא מצווה לדורות, שכשאי אפשר לקיימה בפועל מפני סיבות שאינן תלויות בנו, חל החיוב והמצווה להתעסק ב'קריית'ה'; ויש בזה מגדר מצות בנין בית המקדש ומקיימים אותה על ידי לימוד.

הבנה זו מעלה את ערך לימוד הלכות המקדש והקרבנות למעלה גבוהה מאוד. אך ברור שאין להסתפק בכך ולומר דיינו שאנו לומדים, ואין צורך בבנין המקדש והקרבת הקרבנות. המעלה המיוחדת של הלימוד היום היא מאחר ואין אנו יכולים לבנות את הבית ולהקריב קרבנות, ומתוך ציפייה ותפילה ליום שבו נוכל לקיים מצווה כמאמרה. אמנם, בתחילת המדרש שהובא לעיל, למדנו שיש ערך ללמוד הלכות הקרבנות גם בזמן שבית המקדש קיים:

"צו את אהרן" – זהו שאמר הכתוב: "הטיבה ברצונך את ציון", ואחר כן "אז תחפורן זבחי צדק עולה וכליל: (תהלים נ"א, כ-כא), כלומר אם אין ישראל מקריבין עולה לפני הקב"ה, אין ציון וירושלים נבנה, לפי שאינן נבנות אלא בזכות קרבן עולה שהיו ישראל מקריבים לפני הקב"ה. ומאי שנא קרבן עולה יותר מן הקרבנות כולן? מפני שנקרא זבחי צדק, שנאמר: "אז תחפורן זבחי צדק עולה וכליל" וגו'.

אמר ליה הקב"ה למשה: הואיל וכך העולה חביבה עלי, לכך צוה אהרן ובניו שיהיו זהירין בה להקריב אותה לפני. למה אמר "זאת תורת העולה" - ירצה לומר קריאת תורה. ראו כמה חביבה קריאת תורה לפני הקב"ה, כי יש חיוב באדם לתת כל ממונו ללמד תורה לעצמו ולבניו, שנאמר: "צו את אהרן ואת בניו לאמר", כלומר שיאמרו לבני ישראל ויתעסקו בקריאת העולה, שאף על פי שמקריבין עולה עוסקין היו בקריאתה כדי שיזכו בקרבן עולה ובקריאתה.

את מאמרי חז"ל שלימוד הלכות הקרבנות חשוב כהקרבנתם, מבין החפץ חיים (בהקדמתו ללקוטי הלכות) כפשוטו - שאדם שחטא והתחייב חטאת יכול ללמוד הלכות חטאת כדי לכפר על חטאו.

וכן כתב במכתבו לרב יוסף חיים זוננפלד:⁴⁹

48 בפתיחה לספרו על הלכות בית הבחירה, שדן בה באריכות בסוגיה זו, המובאת בשלמותה בגיליון זה (עמ' 75).

49 חלק מן המכתב הובא במאמר "מדברי קדמונינו על לימוד קודשים", מעלין בקודש א'. הציטוט הוא מעמ' 22 בגיליון א'.

ומלבד כל אלה לימוד עניני הקרבנות הוא תועלת גדולה לנפשו, שלא יוכלו מלאכי הדין להזכיר חובותיו למעלה, כדאיתא במדרש הנעלם פרשת וירא, וז"ל: "א"ר כרוספדאי: האי מאן דמדכר בפומיה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, עניני דקורבניא ותקורבתיא (דהיינו כל קרבן וקרבן למה הוא בא, ומעשה העבודה והקרבה ממש בכל קרבן) ויכוין בה (ר"ל שתהא זה במקום עסק ההקרבה לכפר על ידי זה אותו החטא שבא עליו אותו הקרבן), ברית כרותה היא דאינון מלאכיא דמדכרין חובייה לאבאשא ליה, דלא יכולין למעבד ליה אלא טיבור" עכ"ל. והנה לפי מה שיודע כל אחד נגעי לבבו, כמה נצרך לו עניין הזה אף בזמנינו. ועוד זאת שכעת יוכלו גם ישראל לזכות בעניין מעשה הקרבנות, שיחשוב הקב"ה, כאילו הקריבו הם, מה שאין כן אחר כך.

בתורה אור (פ"ג), החפץ חיים מביא את הגמרא במגילה (טז ע"א) שמספרת שבעת שבא המן להרכיב את מרדכי על הסוס מצאו לומד עם תלמידיו את הלכות מנחת העומר. והגמרא אומרת שם שלימוד זה הצילו מגזירת המן. והמסקנה מכך היא שלימוד הקרבנות מציל את האדם אף ממי שמיוחד ללמד קטגוריה כהמן הרשע, וזכות זו יכולה להציל את האדם מכל צרה.⁵⁰

ג. לימוד מתוך הכנה לחידוש העבודה

מי שנבצר ממנו לקיים מצווה ממצוות התורה, עליו להשתדל שתהיה לו האפשרות לקיימה, ואחת המניעות שלנו לקיים את המצוות הרבות הקשורות במקדש היא חוסר ידיעת הלכות הקרבנות.

הגמרא בסנהדרין (כב ע"ב) מביאה את דעת חכמים שלכוהנים אסור לשתות יין, שמא ייבנה המקדש פתאום ולא יוכלו לעבוד. אמנם, אנו פוסקים כדעת רבי שם, שאינו חושש שמא יצטרך הכוהן לעבוד לפני שיינו יפוג מעליו, אך משמע שלכולי עלמא אם היה זה זמן מרובה היינו חוששים לכך.

החפץ חיים⁵¹ מסיק מכך שעלינו ללמוד הלכות עבודת המקדש. מכיוון שאנו מצפים לביאת המשיח בכל יום, עלינו להיות מוכנים לחידוש העבודה כדי שבבוא הזמן העבודה לא תתעכב בגללנו.

כשהגרא הסתיר את זהותו ויצא לגלות, הוא פגש את הרב רפאל הכהן רבן של קהלות אה"ו שבאשכנז (תפ"ג-תקס"ד) ושאל אתו קושייה בסדר קודשים כששמע הרב רפאל הכהן את הקושייה הוא הבין שלפניו נמצא הגרא"א. וכאן מצא הגרא"א הזדמנות

50 בהקדמתו ללקוטי הלכות ובמכתבו לגר"ח זוננפלד.

51 מכתבו לגר"ח זוננפלד, עמ' 19 במעלין בקודש א'.

מתאימה להדגיש את החובה ללמוד סדר קודשים ואמר לו: "הלא יום יום אנחנו מחכים ומצפים לקראת מקדש מלך אשר יתנשא על מרומי ציון. ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו ואף אתה כהן מיוחס תיקרא לעבודה בבית המקדש, כי יבנה לתלפיות ואיך לא תתעסק בכל יום בסדר העבודה להיות בקי ורגיל בכל ענייני קדשים?" באותו מעמד קיבל על עצמו רבי רפאל לעסוק בהלכות קודשים.⁵²

הרב שאר ישוב הכהן⁵³ מספר שאביו הרב דוד הכהן ('הרב הנזיר') היה חוזר בפני משפחתו שהוא צאצא של הרב רפאל הכהן, והושפע ממנו בעניין החובה להתכונן לבניין המקדש.

גם לחפץ חיים הייתה השפעה מכריעה בעניין זה על הרב הנזיר.

בשנת תרע"ג רצה הרב הנזיר לנסוע לגרמניה. לפני נסיעתו נסע לראדין (נסיעה שמשכה קרוב ליממה), להקביל את פני רבו החפץ חיים, ולקנות ממנו חיזוק בתורה וביראת שמיים.

להפתעתו, החפץ חיים החל עמו בשיחה שנראתה כשיחת חולין - שאלו לשלום חמשת דודיו שכיהנו כרבנים, והתעניין במצבם הכלכלי וכדומה. הרב הנזיר, שבא 'למלא מצברים' לקראת נסיעתו למערב, התפלא ואף קצת התאכזב. לפתע פנה אליו החפץ חיים ואמר: "שמע בני, לפני כשהיינו מתפללים 'והשב את העבודה לדביר ביתך' היתה זו תפילה, תפילה, תפילה. כעת זה ממש או טו טו - הנה עכשיו עכשיו קרוב קרוב, זה עומד להתרחש במציאות. אם אני אזכה לך, אינני יודע; אבל אתה תזכה, לפחות את ההתחלה תזכה לראות. ובכן, יבוא הזמן שיבנה בית המקדש, ותהיינה שאלות הלכתיות קשות. למי יפנו לשאול? הלא בוודאי אל הרבנים, וכמובן ראשית כל אלינו הכוהנים! אני כוהן, אתה כוהן, ודודיך רבנים וכוהנים; אם לא נלמד קודשים, לא נדע מה לענות. מוכרחים ללמוד קודשים להתכונן לגאולה. הבטח לי

⁵² ואכן הוא הוציא ספר חידושים בסדר קודשים – **שאלת הכהנים תורה**. בשער הספר יש זכר להתחייבות לגר"א: "שאלת הכהנים תורה על סדר וקדשים חידושים וביאורים ביארתי - נדרתי אשר נדרתי, בפי ובשפתי דברתי, להתעסק בהלכות עבודה עבדתי אם מעט ואם הרבה כטיפה מן הים לא חסרתי, העמק שאלה הגבה למעלה, לרצון לפניו ב"ה לריח ניחוח יעלה, ויעשה פרי למטה ושורש למעלה, כאלו קרבן הקרבתי ופרים שלמתי אכ"ר".

⁵³ **משנת הנזיר**, הראל כהן וידידיה הכהן (עורכים), ירושלים תשס"ה, עמ' 22. שם מובא גם הסיפור על הרב רפאל הכהן והגר"א.

שבכל יום תלמד דף יומי מתוך סדר קודשים ובע"ה תהיה מוכן להשיב לשאלות שיתעוררו.⁵⁴

החפץ חיים ראה בהתרחבות הפעולה היישובית של 'חובבי ציון' והתרחבות המושבות לעבודת האדמה בארץ ישראל (אחרי שנת תר"מ) התחלת תהליך שיביא לבניין בית המקדש,⁵⁵ והוא ראה חובה לעצמו ככהן וכתלמיד חכם להתכונן הלכתית ליום בו תחודש העבודה. הוא החל לעורר את בני משפחתו, מכיריו ואת כל תלמידי החכמים ובני הישיבות ללמוד הלכות עבודת המקדש.⁵⁶ הוא ריכז תלמידי חכמים גדולים בעירו, והקים כולל ללמוד סדר קודשים, וקרא להקים כוללים נוספים ללימוד קודשים (חתימת תורה אור). הוא אף פנה במכתב לרב יוסף חיים זוננפלד בארץ ישראל, וכתב לו:

אם היה הקיווי באמת בלבו שיבא מהרה משיח צדקנו, בודאי היה כל אחד מחזור את הסדר הזה בכל כוחו, לא מיבעי הכוהנים, אף תלמידי החכמים הישראלים. כי הכוהנים הרבה מהם הדיוטים, ולמי יבואו הכוהנים לשאול איך להתנהג, אם לא לתלמידי חכמים שהם יורו להם כל סדר העבודה והלכותיה. והנה אם גם התלמידי חכמים לא ידעו, אם כן פקע עבודה מבית א-להינו כמה חדשים, כי לא ביום אחד ולא בשבוע אחד ידעו הלכות העבודה (הובא ב'מעלין בקודש' א', עמ' 20).

54 הנזיר אכן קיבל זאת על עצמו ולאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה התגלגל כפליט חסר כל לשוין. ביום הגיעו נקלע לסיום מסכת מנחות והתבקש שם לומר דבר תורה. ומכיון שלמד נושאים אלו על פי פניית החפץ חיים, יכול היה לדרוש דרשה מעמיקה בקודשים, ובו במקום קיבל משרה להגיד שעור יומי בית המדרש של הקהילה. את התגשמות דברי החפץ חיים ראה הרב הנזיר בכ"ח באייר תשכ"ז, כשהגיע לכותל ביום שחרור ירושלים עם חתנו הרב הראשי לצה"ל – הרב שלמה גורן. כשהרב גורן תקע בשופר לחירותנו הם אמרו: "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים" (מתוך התנוצצות אורו של משיח, הוצאת אלפא תשכ"ח, עמ' ט). הרב שאר ישוב מספר שמילותיו האחרונות של הנזיר לפני פטירתו היו "ייבנה המקדש" (משנת הנזיר עמ' 17).

55 הרב צבי יהודה הכהן קוק, לנתיבות ישראל, בית אל תשס"ג, חלק ב' עמ' טו.
56 החפץ חיים הגיע לפוניבז' כדי להשפיע על הרב אברהם יצחק הכהן קוק לעסוק בהלכות המקדש והקרבת, אך לאחר מכן הוא אמר לו שילך לכהן כרב (שיחות הרא"ה עמ' קכ"ב). החפץ חיים ציפה לבניין המקדש בכל יום בידי המשיח. אך את לימוד ההלכות הנצרכות לחידוש העבודה, הטיל על עצמו ועל שאר תלמידי החכמים. הוא אף השתדל לשמור על כושרו הגופני כדי שיהיה כשיר לעבודה. הוא היה עולה ויורד במדרגות ביתו, וקופץ מהעגלה לפני עצירתה (על פי עדות מקורביו).

בהמשך המכתב, החפץ חיים עושה חשבון שכל העולים לארץ יחויבו בקרבן תודה כדין 'עוברי ימים' ולשם כך יש להכין מאות כוהנים.

וכיום, האם אנחנו מוכנים? לו יצויר, שאחרי מלחמת ששת הימים, הייתה ממשלת ישראל מוסרת את מפתחות הר הבית לרבנות הראשית, ומתירה לה לבנות את בית מקדש - האם היינו ערוכים לכך? האם השאלות ההלכתיות הרבות הנחוצות כדי להתחיל בעבודה באו לידי בירור הלכתי?⁵⁷

ד. חובת הציפייה לחידוש העבודה

גם מי שעליו לא מוטלת האחריות ההלכתית לדעת את הלכות העבודה, אינו פטור מחובת הציפייה לבניין המקדש.

בתפילת 'שמונה עשרה' אנו מבקשים: "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", "והשב את העבודה לדביר ביתך", "ותחזינה עינינו בשובך לציון", "יהי רצון... שיבנה בית המקדש במהרה בימינו". מי שמצפה לכך בכל ליבו, ציפייתו תבוא לידי ביטוי גם בהתעניינות, בלימוד ובכל דבר שניתן לעשות כדי להיות מוכנים לבניין המקדש.

וכך כותב החפץ חיים:

אמרו חז"ל (שבת לא ע"א): "בשעה שמכניסים אדם לדין שואלים אותו נשאת ונתת באמונה? קבעת עיתים לתורה?... צפית לישועה?" הורונו חז"ל בזה שמוטל על האדם לצפות תמיד לישועת ה' והיא מהדברים ששואלים אותו בתחילת דינו.

⁵⁷ השאלות המרכזיות בדבר היכולת ההלכתית להקרבנות בזמן הזה נידונו על ידי גדולי הדור כאשר הרב צבי הירש קלישר העלה את שאלת הקרבנות בזמן הזה על שולחן מלכים. בפולמוס שהיה באותה תקופה דנו בזיהוי מקום המקדש, זיהוי התכלת, כשרות הכוהנים בימינו, הצורך ב"מחצית השקל", היכולת להקריב בטומאה ועוד. בדורנו עסקו רבים בזיהוי מקום בית המקדש בהר הבית. רבני מכון המקדש עסקו גם בנושא בניין כלי המקדש. אך בהלכות העבודה עצמה עדיין יש שאלות רבות שצריכות להתברר. כגון: האם בודקים טריפות בקודשים? כיצד היא ההליכה בעזרה (מהי 'פסיעה גסה' האסורה)? כיצד קומצים, בארבע אצבעות או בשלוש? מה ההבדל בין מנחת מחבת למנחת מרחשת? מה ההלכה בממיר בעל מום בבעל מום? האם מותר לשבת בעזרה לשם אכילת הקרבנות? ושם יאמרו הישראלים: שהכוהנים ילמדו! אכן, עליהם וודאי מוטלת אחריות נוספת. אך שאלות אחרות קשורות לכל באי בית ה' כגון: דיני אכילת קודשים קלים, ההבדל בין אכילה על השובע בפסח ובשלמים, דיני מורא מקדש, הלכות טהרות ועוד.

וכן סדרו לנו אנשי כנסת הגדולה בשמונה עשרה: "לישועתך קיוונו כל היום", וכן
אנו מסיימים תפילתינו "על כן נקוה לך... לראות מהרה" וכו', וכן אנו אומרים באני
מאמין "ואני מחכה לו בכל יום שיבוא".

אבל צריך להתבונן, אם אין דברינו רק מהשפה ולחוץ חס ושלום. כי אם באמת מצפין
אנו לישועה במהרה, ומחכים בכל יום שיבוא - הלא היינו מכינים עצמנו בלימוד
הלכות האלו שבבא זמן הישועה ידרש לנו הלכה למעשה, וההלכות הלא גדולות
ומרובות הן אשר אי אפשר ללמוד ולדעת אותם בשעה קלה.

ואם אין אנו נותנים לב ללמוד ולדעת הלכות הקדשים - אות הוא כי אין ציפייתנו
לישועה במהרה, אמיתית; שאילו כן, בוודאי היינו משתדלים ומזדרזים בכל עוז
ללמוד הלכות אלו הנצרכות לנו תיכף בהגלות ישועתו יתברך (תורה אור פי"ב).

גם הרב קוק הדגיש את הקשר בין לימוד קדשים לציפייה לישועה, ומכוח זה - לגאולה
עצמה:

הציפייה הפנימית לראות כהנים בעבודתם ולווים בדוכנם וישראל במעמדם, זהו
היסוד הנושא של כל התחיה כולה, לכל סעיפיה הקרובים והרחוקים.⁵⁸

הכח המחיה את נשמת ישראל היא העריגה הנפלאה לבנין בית המקדש, ולהחזרת
כבודו בתכלית שלמותו האידאלית המקווה, שרק ציפייה זו מרוממת את רוח כל
הדורות כולם, לדעת שיש תכלית נשגבה לחייהם והמשכם ההסטורי

(המקדש שלעתיד לבוא ס"ק ב).⁵⁹

ה. לימוד קודשים – מזרז את הגאולה

לציפייה אמיתית לגאולה יש בהכרח גם תוצאות.

החפץ חיים לא רק ציפה לביאת המשיח בכל יום אלא רצה גם לקרב את ביאתו.

ואחת הדרכים לכך היא לימוד הלכות הקודש והמקדש.

אין ספק הוא, כי יהיה בזה התעוררות הגאולה, אם חלק רב מישראל, ובפרט בארץ
הקודש, יעסקו בסדר הזה בעיון הלכותיה. וכדכתיב "אני לדודי ודודי לי". כי כאשר
אנו מכינים את עצמנו מצידנו, גם הוא יחיש מצידו לגאלנו ולהראותינו כהן בעבודתו
(מכתבו לרי"ח זוננפלד, הובא במעלין בקודש א' עמ' 21).

58 חוברת שהוציא לרגל הקמתה של ישיבת תורת כהנים, הדברים הובאו באוצרות הראי"ה חלק
ד', עמ' 175, ובהליכות הראי"ה חלק ד', עמ' 120.

59 הובא בגנזי הראי"ה (בהוצאת המכון על שם הרצי"ה קוק) חוברת ו', עמ' 154.

ובזה שנתחזק עצמינו לשמור כל חוקי התורה ואף באלה שאין בידינו - נשתוקק גם כן מתי יבוא לידינו לקיים, ונקיים אותם על כל פנים בלימוד הלכותיהן - ישיב ה' שבותינו ויקבץ נדחנו... ואחר כך יביא אותנו לארץ אבותינו... ואז נזכה לקיים כל מצוותיו בפועל ממש... ובפרט בענין החוקים של עבודת בית א-להינו אם נהיה אנחנו מוכנים מצדנו בכל הלכותיהן גם הדעת נותנת כי תגרום זאת קרוב הגאולה (תורה אור פ"י).

ובהמשך הוא ממשיך זאת לחתן וכלה, שאם הכלה מוכנה עם תכשיטיה להיכנס לחופה אז גם החתן ימהר לבוא.

לדברי החפץ חיים העיסוק בקרבנות מבטל כוח הדין:

היוצא מדברינו, שענין לימוד הקרבנות מועיל לבטל כוח הדין והקטרוג על ישראל. וממילא, ימהר ה' ישועתו לישראל, ויבנה ציון וירושלים, ונזכה להקריב קרבן בפועל ממש - ויקיים בנו מה שאמר הכתוב (תהלים נ"א, כ-כא): "היטיבה ברצונך את ציון... אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים", היינו שאז לא נסתפק עצמינו ב"ונשלמה פרים שפתינו" רק פרים ממש (שם).

גם הרב קוק ראה בעיסוק בחלק זה של התורה גורם בקרוב הגאולה.

הרב מבין שאם חז"ל אמרו "תלמוד גדול שהתלמוד שמביא לידי מעשה" (קידושין מ ע"ב) הדבר חייב להיות נכון בכל חלקי התורה גם אלה שעכשיו אינם יכולים לבוא לידי מעשה. ובהכרח התלמוד בהם יגרום שהם יבוא לידי מעשה.

גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. גדולת סגולה זאת בעצמה - יש בה חלק הדיוט, אשר בידינו הוא, שהוא אשר למעשים שבידינו לקיימם, ומסגולת התלמוד היא לכוון את הלב ולזרז את הנפש אל קיומם; ויש בה חלק גבוה, הוא של המצוות אשר לא בידינו טובנו בהן, מצד רחוקנו מארצנו וחורבן בית מקדשנו, ועליו יתברך לקיים את הברית הכרותה לתלמוד שמביא לידי מעשה.

על כן, אם נתעורר ללמוד בשקידה ודעה נכונה את אלה חלקי התורה, שעל הקודש והמקדש נוסדו - יביאנו תלמודם לידי מעשה, על ידי חסד עליון הגומר עלינו. ולעומת זאת עלינו להבין, כי מעוט שימת הלב והיסח הדעת מחלקי התורה הללו, שהם עיקריים לישועת נפשנו - גורם בעווננו רחוק עת הישועה, כי איך נבא אל הארץ ולא שמנו אל לב לדעת משפט א-להי הארץ אשר הוא אדון כל ועינינו בה לעטרה בחוקי צדק ותורות אמת.

ובעווננו אנו רואים, שכמו שרבה העזובה בשכחת כלל התורה מסבת גלותינו, כן עוד יותר נעזב וניטש הוא חלק התורה התלוי בארץ ובמקדש, כי דורשיו מעט, והוגיו נער

יכתבם. על כן רחקה הישועה, ושיכתנו לארץ קודשנו הולכת בכבודות - תחת אשר היה לה לצעוד צעדי ענק, כי עת לחננה כי בא מועד, גם רצו עברי ה' ועמו אבניה וחננו עפרה תודה לא-ל יתברך (הקדמה למשפט כהן).

ג. איכות הלימוד

א. אמירת הפסוקים, שינון הלכות, לימוד בעיון

מן האמור לעיל עולה גודל המעלה שיש בזמן הזה בעיסוק בסדר קודשים. ועדיין, נשאלת השאלה: מה טיב הלימוד הנדרש: האם כדי להשיג כל זאת מספיק לומר את פסוקי הקרבנות, או שיש ללמוד סדר קודשים דווקא, ובעיון.

הבאר שבע בהקדמתו, כאשר הוא מתייחס לדברי חז"ל "כל העסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת" כותב: "והא וודאי שאין רצונו לומר שיהגה ויגרוס לשון הפרשה בפסוקים הערומים בלבד, מבלי שיתבונן בפירוש, שכבר אמרו (בבא מציעא לג ע"א): 'העוסקים במקרא מדה ואינה מדה'".

הרב קוק⁶⁰ מגיע למסקנה זו בעקבות דברי ר' יוחנן במסכת מנחות, המדייק בלשונו ואומר: "אלו תלמידי חכמים העוסקין בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה בית המקדש בימיהם". ועל כך אומר הרב קוק:

דקדק לומר **העוסקים** ולא הלומדים או הקוראים, אלא ביגיעה ובעמל להעלות הלכה על מתכונתה... שלא לחנם דקדק ר' יוחנן לומר "אלו תלמידי חכמים", להורותינו שאין הפעולה נשלמת שיהיה כאילו נבנה בית המקדש, רק כשיהיה בתכלית רוממות קדושתה, על ידי תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה. כי כאשר בכל התורה כולה בהלכות הנהוגות בכל הזמנים, הלא תלמידי חכמים המה אשר עמלו להעמיד חוק ומשפט לדעת מה יעשה ישראל... ככל החזיון הזה עלינו להראות גם בסדר קדשים... אשר רק לתלמידי חכמים גדולי התורה, אשר ידם רב להם לחתור בכל עוז בעיון ועמל למסבר, למגמר ולאגמורי. ולזאת דווקא תלמידי חכמים, העוסקים הלכות עבודה בעמל ויגיעה, לבקר וללבן להוציא ההלכה לאורה, הן המה הבנאים העוסקים בבניינו של עולם בתורתם (שבת קיד ע"א) עליהם מעלה הכתוב כאילו נבנה בית המקדש בימיהם, ולא בקריאה בלבד נאמרו הדברים.

60 דברי הרב קוק, המופיעים בהסכמתו של ה'אדרת' ללקוטי הלכות. על כתיבתה של הקדמה זו ראה מה שכתב הרב משה צבי נריה בשיחות הרא"ה עמ' כקג.

בעל המשנה ברורה⁶¹ דן במי שחילל שבת בשוגג וכותב: "וכתבו הספרים, שמהנכון שיאמר פרשת חטאת ויבין אופן הקרבתה, וכבר אמרו חז"ל כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת".

גישתו של החפץ חיים, הושפעה מראייתו ההיסטורית. הוא לא היה קשור לתנועה הציונית, ולא השתתף בפולמוסים בעניין הקרבת קרבנות בלא מקדש, או בניית המקדש טרם ביאת המשיח. אך בעקבות תחילת ההתיישבות בארץ ישראל הוא ציפה בדריכות לבואו הפתאומי של המשיח, שיקבץ את נדחי ישראל, יבנה את המקדש ויורה לחדש את עבודת הקרבנות. לכן טען שאת ההלכות הבסיסיות אנו חייבים ללמוד כבר היום:

ואל יאמר האדם, דכאשר תצמח ישועת הקב"ה, ואז הלא יבוא משיח ואלהו ועתידים להגיד לנו כל חלקי הספיקות, וכמו שמוכא פעמים רבות לענין ספקות בשם תיקו, ואמרו המפרשים שתיקו הוא ראשי תיבות "תשבי יתרץ קושיות ובעיות". על זה נשיב לו: אמנם הדבר כן הוא שכל חלקי הספיקות יתבררו לנו על ידי אליהו, אבל הדברים הפשוטים המבוארים בפסוק ובבאוריהן של תורה שבעל פה המסורה לנו, כמבואר בתורת כהנים ובגמרא הלא אנו צריכין בעצמנו לדעת כפי שביכולתנו, כי הלא אליהו לא יבוא ללמוד עם כל אחד ואחד דברים שהיה יכול לדעת בעצמו, ורק הספיקות אשר אי אפשר לברר יתגלו לנו על ידי אליהו. ועל הפשטות המבוארות הלא יאמר, כי היה לכם ללמוד לשנות בעצמכם קודם שבאתי לבשר לכם הגאולה, וכמו שנאמר (מלאכי ג', כב-כג): "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים", ואחר כך כתיב "הנה אני שולח לכם את אליה הנביא"

(תורה אור, פרק י"ב).⁶²

ב. עיסוק בסודות הקרבנות ובטעמיהם

רבינו בחיי והרמ"א מדברים על גישה אחרת של לימוד ענייני הקרבנות - הבנת טעמיהם וסודותיהם. רבינו בחיי מחלק בין רמות לימוד שונות, כל אדם לפי מדרגתו, ורומז לקיומה של רמה נוספת, שאשרי מי שיכול להגיע אליה:

61 אורח חיים סי' של"ד סק"פ.

62 ייתכן שדברים אלו של החפץ חיים מסבירים מדוע לא עסק בחיבוריו על סדר קודשים בשאלות מעשיות נחוצות שאינן מפורשות בתלמוד (כגון אלו שהוזכרו בסוף הערה 57). החפץ חיים סבר שספקות שלא התבארו בגמרא יובהרו על ידי אליהו.

ודע כי הספור בענין המשכן וכליו, והחקירה בתכונת צורתיו ומובאיו ושעור אורכן ורוחבן וקומתן, אף על פי שאין בית המקדש קיים - מצווה גדולה היא, עד שמים יגיע שכרה. ותורה היא וללמוד אנו צריכים. וכן הזכירו רז"ל בענין הקרבנות כי כל המתעסק בלימוד פרשיות וישא ויתן בלבו עניניהם כאלו הקריב הקרבן עצמו...

הא למדת מזה על הסיפור בפיו בלבד, שכרו אתו ופעולתו לפניו כאלו עשה המעשה והקריב קרבן על המזבח, והוא הדין בספור ענייני המשכן והמקדש... על אחת כמה וכמה אם נזכה להשיג תוכם להשכיל אחד מרמזיהם, והוא שהזכיר דוד על העניין הזה על הנסתר והנגלה (תהלים מ"ח, יג-יד): "סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה למען תספרו לדור אחרון", ובזכות הסיבוב וההיקף בנגלה ובנסתר ישיב שכינתו לתוכו, שנאמר (שם שם, טו): "כי זה א-להים א-להינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות" (פירוש רבינו בחיי שמות ל"ח, ט).

גישה דומה עולה בדברי הרמ"א, בעל ההגהות על שולחן ערוך. הוא הבין שחז"ל, שדיברו על מעלת לימוד הקרבנות, דיברו לא רק על קריאת הפסוקים ולא רק על לימוד הלכותיהם אלא גם על ניסיון להשיג חלק, ולו קטן, מהרמזים הפנימיים של סודות הקרבנות וטעמיהם. לשם כך הוא כתב ספר על טעמי הקרבנות בשם **תורת העולה**, כדי לאפשר לקיים את מאמרי חז"ל אלו. בהקדמתו לספר כתב:

ומעתה מבואר נגלה, שצריך ומחויב כל אדם לתור ולבקש כדי שישגי שמך דבר מסודי הקרבנות וענייני המקדש וטעמם, כדי שידע במה יתכפר. ולא לבד קריאת פרשת התמיד או שאר דיני הקרבן כווננו חז"ל שאמרו שהעוסק בתורת הקרבנות כאילו הקריב קרבן, אלא הצופה ומביט בטעמן, כי אז אף על פי שמחוסר המעשה מכל מקום הגיון לבו יהיה לרצון והקב"ה מצרף מחשבתו למעשה מאחר שהשיג התכלית הנרצה במעשה הקרבן. ונראה שלזה כווננו ז"ל באמרם פרק אין עומדים להתפלל (ברכות לג ע"א): "כל מי שיש בו דעה כאילו נבנה המקדש בימיו", ר"ל במה שמתכוין להשיג תכלית המכוון במקדש ורחמנא לבא בעי והוי כאילו נבנה המקדש בימיו לפי שהשיג התכלית המכוון, והוא כוונת המאמר דלעיל שת"ח העוסקים וכו' כאילו נבנה בית המקדש בימיהם...⁶³

יהי רצון שנזכה ללמוד וללמד, לשמור ולעשות, ולקיים את כל חלקי התורה.

⁶³ על חכמים שהרמ"א נשען עליהם בפירושו עיין בספרו של יונה בן ששון, **משנתו העיונית של הרמ"א**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 21-22 (בעיקר בהערה 13). הוא מציין את ר' יוסף אלבו, ר' יוסף אבן כספי, ר' עובדיה ספורנו כמשפיעים העיקריים, ומציין ראשונים נוספים שעסקו בכך.